

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

podklady pro referát z předmětu

Dějiny politických teorií

VZNIK STŘEDOVĚKU - SPOR DVOU MEČŮ

Jméno a příjmení:	Jan Ambrož
E-mail:	ambroz@students.zcu.cz
Evidenční číslo:	F09B0308P
Ročník:	1.
Obor studia:	Politologie
Forma studia:	prezenční
Školní rok:	2009/2010

Obsah

1. Úvod.....	- 1 -
2. Situace na konci starověku.....	- 2 -
3. Vznik středověku.....	- 3 -
3.1. Rozpad a zánik římského impéria.....	- 4 -
3.2. Vznik nových státních útvarů.....	- 6 -
3.3. Postavení církve.....	- 10 -
3.4. Dva meče – stát a církev.....	- 12 -
4. Závěr.....	- 15 -
5. Literatura.....	- 16 -

1. Úvod

V tomto referátu se budu zabývat obdobím vzniku středověku, především z pohledu analýzy důvodů jeho vzniku a zmapování důležitých událostí, které pro jeho vznik vytvářejí historický rámec a to zejména ve vztahu k evropskému prostoru. Toto období bylo příznačné vedle zásadní změny společenského zřízení i bojem, který s touto změnou úzce souvisel - a to bojem mezi mocí světskou a církevní o přednost v mocenské hierarchii. Tento spor nazývaný též „sporem dvou mečů“, kde jeden je reprezentován státem a druhý církví, poznamenal nejen samotný vznik nového společenského zřízení – středověké feudální společnosti, ale prolínal se touto epochou po celé délce její existence. Hloubka, trvání a mnohotvárnosti tohoto sporu často nedávali ani šanci stanovit jednoznačně a objektivně jeho konečného vítěze. Přesto – v období, kterým se budu dále v textu zabývat, vítěze tohoto sporu identifikovat lze. Stala se jím církev, a ta si tímto vítězstvím v ranné středověké společnosti upevnila prvořadě mocenské postavení, zároveň však dále po celý středověk musela toto své postavení téměř neustále obhajovat a to nejen politicky, ale především vojensky. Tento neustálý boj ji nakonec - i přes významná dílčí vítězství oslabil celkově natolik, že v dalších etapách vývoje společnosti již ze svých dosažených mocenských pozic jen ustupovala.

V seznamu použité literatury naleznete jednak základní literaturu k tématu, zejména Dějiny středověku od profesorky Alice Teichové a Světové dějiny od doktora Jaroslava Kosiny, dále pak kapitoly z Právních dějin evropských zemí a USA a další zdroje, použité ke zpracování tématu.

2. Situace na konci starověku

Na začátku našeho letopočtu stále bylo hlavní ekonomickou a politickou silou v tehdejší světě římské impérium. V období tzv. dominátu (od roku 27 př.n.l. je vládnoucí moc uplatňována v podobě císaře – císařství, nejprve jako principát kdy císař převzal pravomoci republikánských orgánů, následně pak v podobě dominátu – císař vystupuje jako “pán a bůh“), dosahuje římské impérium v 1. a 2. století našeho letopočtu největšího ekonomického a územního rozmachu. V souvislosti se správou území impéria je také dosaženo vrcholů v organizaci řízení státu a práva. Zároveň toto období je charakteristické vedle prosazení absolutní moci v říši, zánikem původních republikánských institucí, postupným rozkladem otrokářského výrobního způsobu a návazně pak prohlubující se krizí politickou, ekonomickou, ideologickou a sociální (Balík, Balík ml., 2005: 52). Tato všeobecná krize propukla naplno od poloviny 3. století našeho letopočtu a svým vlivem zasáhla celou společnost a to jak na území vlastní Itálie tak ve všech římských provinciích.

Krize se projevila i postupným zastavením expanzní politiky římské říše. Řím se soustředil už jen na udržení dosavadních jím dosažených a kontrolovaných území. Obdobně jako v Číně byla vytvořena ochranná linie čínské zdi i římská říše vytvořila ve snaze o eliminaci útoků z tehdejšího barbarského světa (především z tehdejší Germánie) opevněnou hranici – limes Romanus, táhnoucí se v délce téměř 550 km zhruba na horních tocích Rýna a Dunaje. Těžká ekonomická recese, provázená nárůstem odstředivých tendencí některých důležitých územních celků, kontrolovaných impériem a snaha o decentralizaci moci, zastihla impérium za velmi problematické geopolitické situace. Z Asie koncem 4. století našeho letopočtu – konkrétně v letech 375-376 n. l. dorazili k hranicím Evropy Hunové. Tento středoasijský nomádský národ, pocházející z oblasti dnešního Mongolska, vytvořil na jím ovládaném území i svůj státní útvar (zakladatelem státu byl Modun 209–176 př. n. l.) a dlouhodobě působil problémy starověké říši na území dnešní Číny. Tam snaha proti zastavení jejich nájezdů vyústila ve stavbu čínské zdi. Později se však tato hunská říše rozpadla na dvě části – jižní byla postupně asimilována čínskými kmeny, severní část zasáhla přímo čínská expanze, kterou byli Hunové vytlačeni směrem na západ. Během postupu ze svého původního území několikrát změnili směr, nicméně právě koncem 4. století n.l. v roce 375 překročili Don a narazili na zde usídlené germánské kmeny Gótů (Teichová, 1968: 58). V jižním Rusku rozbili říši Ostrogótů, které spolu s Alany a poté i Vizigóty tlačili proti římské říši. Tento náraz uvedl pak do pohybu obyvatelstvo téměř celé Evropy a byl prvním signálem velikého stěhování národů, které s definitivní platností rozdrtilo římskou říši.

3. Vznik středověku

Obecně je počátek období, které nazýváme středověk, vázán k tzv. stěhování národů. Evropa byla koncem 4. století n. l. zaplněna neustále se střetávajícími kmeny, které narážely na opevněnou hranici římské říše. Hlavní nápor na tuto ochranu římského impéria však přišel až s útokem Hunů. Ostrogóti nevydrželi jejich útok a byli Huny podmaněni, Vizigóti se ve zmatku začali stahovat za Dunaj na římské území, kde prosili o ochranu jako „foederati“ – spojenci Říma (Kosina, 1928: 11). Císař Valens jim ochotně vyhověl a usadil je jako strážce hranic v thrácké diecézi (Teichová, 1968: 55). Lavina příchozích se však nedala zastavit, jejich počet neustále rostl a s jejich rostoucím počtem rostly konflikty a třenice s římskou správou a obyvatelstvem. Říše ve všeobecné krizi nebyla sto tento příval zastavit. Tato krize byla ve své podstatě krizí otrokářského výrobního způsobu. Některé její příznaky se projevily již za principátu, v prvních fázích vývoje však mohly vyvolávat jen kolize krátkodobé a teritoriálně omezené, protože nejméně do konce 2. století n.l. byl politicky prosperující stát schopen úspěšně čelit decentralizačním tendencím nerovnoměrně se vyvíjejících říšských oblastí (Kincl, Urfus, Škrejpek, 1995: 33).

Odstředivé a decentralizační tendence byly podmíněny postupnou naturalizací hospodářství a ji doprovázejícím rozpadem vnitřních trhů. Naturalizace sama šla pak ruku v ruce s přechodem od otrokářských forem výroby k formám novým, ve své podstatě již feudálním. Protože, byla-li pro otrokářské zemědělství charakteristická produkce nesvobodných pracovních sil v poměrech velkovýroby (latifundia v provinciích) nebo výroby střední velikosti (italské a provinční villy), stala se profilující rysem nového výrobního způsobu malovýroba polozávislého (polosvobodného) bezprostředního producenta, v římských poměrech konkrétně kolona a otroka usazeného na půdě (Kincl, Urfus, Škrejpek, 1995: 33). Postupný přechod od nesvobodné práce otroků k produkci svobodných drobných kolonů lze sledovat zhruba od konce 1. století n.l. Rozmach tohoto způsobu výroby nabírá na síle v 2. a 3. století n.l. Postupně se rozšiřuje po celé říši souběžně s praktikováním usazování otroků na půdě. S tím se mění i způsob vykořisťování nesvobodné práce – ten začíná být nepřímý, formou různých plateb za užívání pozemků. Procesně pak vše postupně spěje k ekonomickému a právnímu sblížení se kolonů a na půdě usazených otroků. Postavení otroka se uvolňuje, právní řád začíná nepřímo uznávat jeho rodinné svazky, chrání do určité míry jeho majetek, chrání jeho osobu, dokonce i před vlastním pánem – postavení kolona se naproti tomu zhoršuje, je sice stále považován za člověka svobodného, ale je od doby císaře Konstantina připoután k půdě a podléhá různým omezením dalším, která jej znevolňují (Kincl, Urfus, Škrejpek, 1995: 33).

Výše popsané změny výroby mají za následek prohlubování krize a to zejména ve 4. a 5. století n.l., kdy dochází k postupnému snižování rozlohy obdělávané půdy a to v takové šíři, že rozsáhlé komplexy půdy zůstávají ležet ladem. Tento stav je provázen rovněž odchodem obyvatel z venkova, to se pak jako dominový efekt projevuje v řemeslné výrobě, která ztrácí svůj odbyt vyklidňování venkova a úpadkem obchodu. Krize tak hluboce postihuje celou společnost a vede k zásadnímu oslabení říše, která pak nebyla sto odolát zesilujícím externím útokům souběžně s rozpadem svých vnitřních struktur.

3.1. Rozpad a zánik římského impéria

Počáteční projevy všeobecné krize římské říše se snažil zastavit během své vlády císař Dioklecián (284-305). Jeho reformy směřovaly k vybudování centralizovaného státu v čele s císařem, s jednotnou administrativní strukturou, řízenou státní byrokracií. V souvislosti s reformami dochází oddělení vojenské správy od civilní, dochází k likvidaci samosprávy a celé území je rozděleno na správní jednotky hierarchicky nadřazené a podřízené. Během správní reformy také dochází k rozdělení říše na část západní a východní.

Reformu, která měla zabránit krizovým jevům završil za své vlády císař Konstantinus (306-337), který uzákonil dědičnost některých funkcí a protože se stále zřetelněji ukazovalo, že východní část impéria je hospodářsky i politicky stabilnější, přesměroval na východ těžiště všeho života říše. Tato změna byla završena v roce 330 přeložením hlavního města říše z Říma do Konstantinopole (stavba zahájena roku 324 na místě řecké osady Byzantion ve strategicky a obchodně výhodné poloze).

Během vlády císaře Konstantina také došlo k další zásadní události, která měla pak zásadní vliv na pozici náboženství v nových politických strukturách ranného středověku. V roce 313 ediktem milánským, došlo k zrovnoprávnění křesťanství s ostatními vyznáními v římské říši. Návazně pak v roce 325 byl církevním koncilem v Nikaii za předsednictví císaře Konstantina, sestaven první jednotný soubor církevních dogmat (vyznání víry) s cílem císaře, který ač zůstal pohanem, snažil se těmito skutky posílit náboženskou jednotou soudržnosti říše. O revokaci stavu se snahou obnovit v říši pohanské náboženství spolu se zaměřením na řeckou filosofii se pokusil císař Julian Apostata (361 – 363). Jeho snaha však vyzněla jen jako marný pokus a tyto zvraty jen oslabovaly vnitřní síly soudržnosti říše. V této přetěžké době hledání se objevují na prahu Evropy Hunové a jejich útokem na sídla Gótů, se spouští poslední fáze života římské říše. Příliv nových uprchlíků neustále narůstal a nakonec vyústil v otevřený konflikt. Visigóti vtrhli na Balkán a celý jej prošli a vyloupili. Císař

Valens nevyčkal na příchod vojsk ze západní části říše a utkal se s nimi v rozhodné bitvě u Adrianopole (378), kde byl poražen a zabit. Teprve jeho nástupci Theodosiovi I. se podařilo zastavit proudy barbarů přes nechráněnou hranici, a uzavřít s Vizigóty mír (382). Přiměl je dokonce k návratu do Thrákie, kde se usadili jako spojenci říše. Tomuto císaři se dočasně podařilo stabilizovat říši. Jednou z jeho dílčích snah o stabilizaci říše bylo i jeho prohlášení z roku 380, kterým na základě tolerančního ediktu milánského prohlásil křesťanství za státní náboženství výlučné (Kincl, Urfus, Škřejpek, 1995: 35). Na toto prohlášení navázal zákaz pohanských kultů v říši z roku 391, který vznikl na základě 2. ekumenického koncilu v Konstantinopoli (381).

Klid v říši však neudržel příliš dlouho. Přes hranice říše přicházeli noví a noví uprchlíci a říše nebyla již dost silná, aby tento příval zvládla. Císař Theodosius I. rozdělil ještě za svého života roku 395 říši mezi své syny tak, že starší Arcadius dostal východní říši a mladší Honorius část západní. Tento letopočet se většinou i bere jako letopočet definitivního rozdělení římské říše.

Následující období pak už bylo jen truchlivou předehrou konce říše, tedy především její západní části, ve které se boj o moc nad touto částí bývalého impéria projevoval především využíváním neřímské vojenské síly Vizigótů, Ostrogótů, Franků, Vandalů, Alanů, Svěbů, Burgundů, Alamanů a dalších pro účely získání vrchu v téměř neustálém boji svářících se mocenských částí či jednotlivců. Externí složky byly často v těchto bojích zneužívány s kalkulem oslabování jejich vlastního vlivu a moci, nezářídka za situace, kdy včerejší přítel byl dnešním nepřítelem a naopak. Stav na severozápadní a východní hranici západní části říše se stal neudržitelný a její obranná funkce přestala postupně úplně fungovat. Ve vojenských jednotkách určených původně k její obraně, začal převládat neřímský živel a to i mezi velitelským stavem, navíc tyto jednotky byly chaoticky odvolávány ze svých pozic k eliminaci urgentních útoků, jejich velitelé se sami často prohlašovali přímo za císaře a řešili jimi své mocenské ambice.

Za této situace bylo nemyslitelné zastavit příchozí živel a tak došlo postupně k obsazení oblastí za řekou Rýnem a Gálie kmeny Franků, do Porýní se pak dostali Burgundové a Alamani, Vandalové, Svěbové a Alanové se usidlovali v Hispánii. V tomto chaosu bojů každého s každým, také v souvislosti s vyhocením sporů mezi císařem Honoriem a králem Vizigótů Alarichem, došlo k útoku na Řím. A Alarich jej roku 410 k úžasu a ohromení všech ostatních dobyl a vyplenil (Kosina, 1928: 14). Alarichovi však nešlo o ovládnutí zbytků impéria. Při hledání vhodného nového prostoru pro Vizigóty zamířil do severní Afriky, aby se pak po dalších přesunech a bojích usadili na území mezi Garonnou

a Ebrem s hlavním městem Toulouse. Vznikla tak vizigótská (tolosánská) říše, první germánská říše na římském území. Obdobně pak Řím musel ustoupit Vandalům, kteří v oblasti bývalého Kartága založili rovněž svou vlastní říši kolem roku 442. V této situaci se dostává k moci v Římě vojevůdce Aetius (vládne po Honorově smrti od r. 423 za jeho nezletilého syna Valentiniana III.). Tomu se částečně podařilo stabilizovat situaci a této skutečnosti pak mohl využít hlavně k zastavení hunské expanze. Stalo se tak roku 451 v bitvě na Katalaunských polích, šlo sice o nerozhodnou bitvu, ale expanze Hunů vedených Attilou byla zastavena. Následně pak v roce 453 po smrti Attilově došlo k zhroucení hunské říše. Tak zmizel v propadlišti dějin národ, který byl zprostředkovatelem agonie římské říše (Teichová, 1968: 57-58).

Po eliminaci vlivu Hunů však nenastal kýžený klid. Aetius Attilu dlouho nepřežil – byl pro své úspěchy jako nepohodlný zavražděn. Tak zahynul poslední schopný vládce Říma (Aetius jím ve skutečnosti byl, ačkoliv měl pouze funkci vojevůdce). V Římě v té době střídá vládu jeden loutkový císař za druhým a rozpad říše nezadržitelně postupoval. Roku 455 je Řím znovu dobyt a vypleněn – tentokrát Vandaly a posuny území ovládaných Vizigóty zúžil vládu císařství takřka jen na samotné území Itálie (Teichová, 1968: 59). Kruh se pomalu začíná uzavírat. Roku 475 povstal vojevůdce Orestes a dosadil na císařský trůn svého mladičkého syna Romula Augusta. Vzápětí se však jeho vojsko proti němu vzbouřilo, a zvolilo si po germánském zvyku za krále jednoho ze svých řad – Odoakera. Ten roku 476 zabil Oresta a po dlouhých jednáních s Konstantinopolí, která skončila v roce 480 sesadil posledního římského císaře Romula Augusta. Odoaker byl uznán náměstkem císaře v Itálii (Kosina, 1928: 22).

Léta 476-480 jsou proto tradičně svázána (zejména konkrétně rok 476) s pádem římského impéria – zánikem západní římské říše a jsou považována za konec starověku.

3.2. Vznik nových státních útvarů

Zánik západní římské říše byl zároveň spojen se vznikem nových státních útvarů na celém jejím původním teritoriu. Vládnoucí třída a moc se rekrutovala především z germánských kmenů, kteří tato území postupně obsazovali. Nová společnost vznikala v Evropě z hlubokého chaosu, vyvolaného stěhováním národů a úpadkem římského impéria. Základním prvkem vzniku mocenských struktur byla jádra jednotlivých – dostatečně silných kmenů. Tato jádra tvořila družiny, které ovládali jejich náčelníci. Tyto družiny se spojovaly k válečným tažením. Mezi prvotními cíly těchto tažení nebylo zpočátku ovládnout stabilně

nějaké území - ve valné míře šlo jen o loupežné výpravy, jejichž hlavním smyslem bylo ziskem z loupeže zajistit především samu existenci těchto družin. Družiny k boji často strhávaly celé kmeny a v průběhu bojů se dostávali do popředí těchto skupin jednotliví pánové družin, kteří byli zároveň vojevůdci a měli rozhodující moc. Často byli nazýváni králi, aniž by ovšem tento termín znamenal více než právě jejich moc vojevůdce (Teichová, 1968: 63).

K zásadní změně došlo se snahou usadit se na dobytém území. Toto rozhodnutí už vyžadovalo vytvoření mocenské struktury, prostřednictvím které by bylo možné ovládnuté území řídit. Základem pro tuto strukturu se stala právě vůdcova - panovnickova družina, jejíž příslušníci začali vykonávat nejrůznější funkce v této jednoduché správě – oproti starověkému způsobu státní správy. Základní filosofie tohoto způsobu fungovala zhruba na principu – dobytí určitého území, eliminace původních vládnoucích struktur, nastolení vlády nad územím za pomoci své družiny, všechno území panovník považoval za svůj osobní majetek a všechno obyvatelstvo, žijící na tomto území, za své osobní poddané.

U své družiny, kterou původně udržoval ze získané kořisti, však musel přistoupit na jiný způsob zajištění jejího fungování a to zpočátku prostřednictvím dávek, vybíraných od obyvatelstva a ve finále pak v propůjčování půdy do držení svým družiníkům jako tzv. léno (Balík, Balík ml., 2005: 88) Tato léna se postupem času však stala dědičným soukromým majetkem a vedle panovníka a poddaných tak vzniká další nová třídní vrstva – šlechta. Tento proces rozdělení pak končí nutností panovníka přiznat šlechtě určitá práva – většinou majetková, spojená s definitivní dědičností jejich lén. Spolu s tím je však přiznána šlechtě i její velká nezávislost na panovníkovi. Tento postup vychází ze stále narůstající závislosti panovníka při svých rozhodování na šlechtě. Současně se poddaní šlechty, kteří byli až doté doby do značné míry i poddanými panovníkovými, stávají skutečnými poddanými svých feudálních pánů a jejich právní postavení, které bylo v předchozí době nesmírně komplikované a nejednotné, se nyní stává právně jednotným – obě třídy – feudálů a poddaných se právně uzavírají, stávají se z nich středověké stavy (Teichová, 1968: 63).

Pro rané středověké státy je také charakteristické velice úzké spojení s osobou panovníka a vlastní existencí státu. Státem vždy je právě vládnoucí panovník a státní věci budou věci panovníkovy. Stát bude pokaždé umírat s panovníkem (Teichová, 1968: 62).

Zásadním rozdílem od předchozího – starověkého státu byla neexistence institucí s vymezenými pravomocemi a zpočátku vzniku těchto státních útvarů i vágně vymezené území. Středověké státy nebyly státy úřednickými a jeho příslušníci nebyli občany (Teichová, 1968:62). Základním zdrojem ekonomiky v ranném středověku, která byla zdrojem pro

financování státu a státních výdajů – rozuměj: zdrojem panovníkových příjmů pro krytí jeho výdajů, byla zemědělská výroba a na ní teprve navazující řemeslná produkce. Hlavním znakem evropského feudalismu byla nízká úroveň techniky, prosté a zpravidla jednoduché a laciné výrobní nástroje, převážně individuální výrobní činnost a dělba práce na velmi nízkém vývojovém stupni. Obecně výroba byla zaměřena na uspokojení bezprostředně místních potřeb a jen ojediněle byla určena pro širší trh. Na panských majetcích se hospodařilo pomocí nevolnické práce a to často ve velikém rozsahu. Zjednodušeně lze tedy říci, že ranně středověké státy byly postaveny na ekonomice nevolnické malovýroby na rozdíl od starověké otrokářské velkovýroby.

Mezi nejvýznamnější nástupce západní říše římské, kteří ovlivnili vznikající středověkou společnost, patří Francká říše (482 – 843), která vznikla v jedné z nejbohatších provincií Říma – v Gálii. Frankové – nebyli původně jednotnou etnickou skupinou. Jsou známy dvě velká franská uskupení – tzv. Frankové sálské a Frankové ripuárské (Kosina, 1928: 36). Od ostatních germánských kmenů se odlišovali především tím, že dlouhou dobu odolávali christianizaci a dále zejména tím, že během stěhování národů neměnili zásadním způsobem svá původní sídla. Zakladatelem Francké říše se stal Chlodvík, z rodu Merovejců - z uskupení sálských Franků, který v letech 497 – 498 přijal, společně se svou družinou, z rukou remešského biskupa křesťanství. Stali se tedy katolíky na rozdíl od ariánské většiny ostatních germánských kmenů.

Od té doby začala římská církev, která měla svůj vrcholný zájem na uspořádání poměrů v Gálii Chlodvíkovy snahy podporovat. Když se římské impérium rozpadlo, reprezentovala církev v Gálii totiž téměř jedinou politickou sílu a měla tu i velký pozemkový majetek (Teichová, 1968: 65). Frankové se také nechovali jako dobyvatelé vůči četnému galo-římskému místnímu obyvatelstvu. Donutili je pouze uzнат franckou nadvládu a ve velké míře jim ponechali majetek a půdu. Výstavba franské říše probíhala v neustálých bojích s okolními útvary Burgundů, Alamanů, Vizigótů atd. Oficiálního uznání mocenské pozice se království Franků dostalo také od východního císařství – Východořímské říše, pozdější Byzantské říše. Na přelomu 5. a 6. století vytvořili tak Frankové mohutnou říši, jež svým významem zásadním způsobem ovlivňovala tehdejší středověkou společnost (Kosina, 1928: 36).

Další významnou oblastí vzniku nástupnických států po rozpadu západořímské říše se stala oblast samotné Itálie. Tato oblast se dostává v období zmatků po pádu posledního západořímského císaře do centra střetu mezi východořímskou říší a novým vládcem Odoakerem. Východořímská říše proti němu zorganizuje útok Ostrogótů, vedenými Theodorichem. Výsledkem této strategie pak byla ta skutečnost, že Theodorich, po zavraždění

Odoakera, sám ovládl celou Itálii a vláda východořímské říše nad tímto územím byla jen fiktivní. Jeho vláda byla, po dlouhém období bojů v této oblasti, první, která přinesla hospodářské a kulturní ozdravení. Po jeho smrti se však italská oblast znovu dostala pod mocenský vliv východořímské říše a to jako její provincie. V roce 568 vystřídali panství - východořímské říše v severní a střední Itálii Langobardi. Společně s vládou východořímské říše na jihu a Langobardy na severu Itálie – s jejich tendencí o sjednocení Itálie, existoval zde ještě jeden státní útvar a to postupně se krystalizující papežský stát. Tyto síly se ve velmi krátké době dostali do střetu zájmů a řešitelem sporu se stala Francká říše, konkrétně její vládce – Pipin Krátký, na kterého se obrátil papež Štěpán II. s prosbou o zajištění ochrany. Frankové postupně porazili Langobardy a ovládli téměř celou Itálii (mimo jižní část a Sicílii). Definitivně byl tak ustanoven papežský stát pod vojenskou ochranou Francké říše a minimalizován vliv východořímské říše na dění v této oblasti. Papežský stát – jako samostatný stát v čele s papežem jako světským vládcem trval s menšími změnami až do roku 1870 (v tomto roce byl obsazen vojsky sjednocující se Itálie). Finálním výsledkem změny poměru sil na Apeninském poloostrově po zásahu Franků pak byla dlouhodobá politická roztržičnost tohoto území, která souvisela s rozpadem Francké říše v následujícím období a s boji jejich nástupců o vliv v tomto teritoriu (Teichová, 1968: 70).

Při výčtu nástupnických států po rozpadu římského impéria nelze vynechat její východní část – východořímskou říši (Východní císařství), později nazvané rovněž Byzantská říše. Tato část říše se nerozpadla pod náporom útoků barbarských kmenů – tak jako její sestra na západě, ani se nedostala pod jejich nadvládu – naopak, jako jediný integrální zbytek bývalého římského impéria, dlouhodobě držela určitou kontinuitu územní, společenskou, náboženskou a ekonomickou.

Existuje několik způsobů vysvětlení, proč tato část bývalé římské říše prošla krizí lépe než západoreímská říše. Jednak především zde neměla takový ekonomický dopad jako na západě. Nedošlo zde k úplnému rozvratu městské výroby a narušení zemědělství, vliv na tom měla ta skutečnost, že výroba zde byla tradičně mnohem více rozvinuta než na západě. Existencí výroby byl zaručen obchod a to i mezinárodní, ale zejména nebyl zasažen zásadním rozpadem zdejší způsob agrární výroby, kde v inkriminované době převládalo obdělávání půdy kolonátním způsobem. Tak při existenci velkých latifundií existovala zde v tomto období značná mezivrstva drobných svobodných rolníků. Tato skutečnost vytvářela specifické rysy byzantského zemědělství, na které dopadl rozpad římské státní soustavy s menšími následky a které zároveň s lepšími přírodními podmínkami, přispěly k stabilizaci východořímské říše.

Byzantská říše dosáhla největšího územního rozvoje za vlády císaře Justinina (527-565). V tomto období vznikl i pokus o obnovu římské říše v jejích původním rozsahu. Byla zpětně dobyta území v severní Africe (království Vandalů), ovládnut byl i dočasně Řím. Tam však následkem nevybíravých způsobů při vládě a vybírání daní vypuklo povstání a Byzanc tuto oblast navždy ztratila. Její moc zůstala ještě dočasně uchycena v jižní Itálii a na Sicílii, ale vliv na dění v této oblasti byl již značně omezen (Kosina, 1928: 52). Souběžně se ztrátou území a mocenského vlivu, došlo i k rozkolu náboženskému a to především z důvodů definice, kdo komu je v hierarchii moci podřízen. Východořímská církev byla plně podřízena císaři, který byl i formálně nejvyšší církevní autoritou, svolával např. koncily, předsedal jim a určoval jejich působnost (tento způsob je označován jako césaropapismus) (Balík, Balík ml., 2005: 74). Na západě, přestože i zde církev byla dlouho v područí panovníků, nikdy nedošlo k tomu, aby tato nadvláda byla uznána i v teorii, aby se projevila formálně (Teichová, 1968: 152). Postupně se tedy tyto původně jednotné části od sebe stále více a více vzdalovaly, ba přímo se někdy posouvaly do rolí soupeřů a vyloženého nepřátelství. Byzanc navíc musela svou pozornost začít více věnovat východní a jižní části svého území, na které začaly směřovat útoky Bulharů, Avarů a Slovanů, ale především vzdorovala mohutným útokům Arabů a Turků, kteří nakonec přispěli k pádu (r. 1453) i této – doposud samostatné části bývalého římského impéria.

Pro úplnost na závěr této kapitoly uvedme, že další ranně středověké státy vznikaly rovněž na území bývalé římské provincie Hispánie (Vizigótská říše), na britských ostrovech, na Balkáně, ale i mimo původní teritoria římského impéria – severní Evropa, střední Evropa a Rusko. Hlavní směry vývoje a největší vliv společnost však v této době měla Francká říše, státy na území Itálie - včetně papežského státu a Byzantská říše – jako přímá pokračovatelka východořímské říše. Souběžně pak také jako protipól těchto křesťanských států, vzniká na asijském a africkém území bývalého římského impéria arabská říše, jejíž hlavní ideologickou a náboženskou silou se stává islám.

3.3. Postavení církve

Jediným jednotícím prvkem rozpadajícího se impéria římské říše bylo křesťanství. Ještě za existence Říma převládalo původní státní mnohobožství a samo se stalo státním náboženstvím. V době rozpadu říše tvořilo mnohde pak jedinou mocenskou sílu na územích, kde se neustále bojovalo a vládcí se střídali v rychlých intervalech. Navíc prokázalo svou životnost tím, že se církvi podařilo křesťanství i v těchto letech chaosu dále šířit a to nejen na

území bývalé říše, mezi nově přichozími elementy, ale i do původně ryze pohanských oblastí. K tomu samozřejmě přispívala především snaha nových vládců zajistit si podporu církve pro své často velmi diskutabilní strategické a taktické postupy, ale hlavně jejich záměr o co nejrychlejší podřízení původního a přichozího obyvatelstva. Náboženství – tedy v tomto případě křesťanství, sloužilo jako sjednocující mocenský faktor. Pro tuto jeho úlohu jej významným způsobem ovlivnil největší papež té doby – Řehoř I. Veliký (590-604) (Kosina, 1928: 43).

Málo který faktor dějin středověku sehrál tak velkou úlohu jako církve a náboženství vůbec. Křesťanství bylo formou a rámcem myšlení celé evropské společnosti, tvořilo nepřekročitelné hranice lidského rozumu. Klérus, či alespoň jeho část byl jedinou společenskou skupinou, vykonávající profesionálně intelektuální práci, bez které nemůže žít žádná společnost, ani společnost tak primitivní (a tou společnost zejména raného středověku ve vztahu k antické nesporně byla) jako společnost středověká, která příliš zaměstnána tak zásadními problémy, jako vůbec otázkou užití se a přežití (Teichová, 1968: 151).

Z původního antického křesťanství městského typu, podporovaného městskou chudinou a šířeného především městskou inteligencí, následně povýšeného - z důvodů snahy najít jednotící prvky ve společnosti zmítané hlubokou krizí, do pozice státního náboženství, se stalo postupně silou, která se vyšvihla na roveň světským vládcům, aby pak ve finále ve středověké společnosti jejich moc i přesáhla. Vždyť přece žádný panovník by nemohl vládnout, kdyby chtěl zachovávat všechna příkázání křesťanského náboženství (Teichová, 1968: 151). Tento rozpor byl cíleně otevřen už v roce 494 učením prosazovaným papežem, že svět má být řízen dvojí mocí, papežstvem a císařstvem, přičemž autorita papežství je vyšší, protože odpovídá i za panovníka jako věřícího. Původně vcelku jednotné křesťanství se v souvislosti také s touto tezí začalo štěpit na dvě rozdílné části, a to na část východní (ta tuto tezi například ze zásady neuznávala, viz výše v textu tohoto dokumentu uvedené důvody) - později nazývanou pravoslaviem a na část západní, reprezentovanou katolicismem. Definitivní rozchod obou církví pak nastal v r. 1054 – východní schizma, východní církve je od té doby podřízena byzantskému patriarchovi a u západní církve – katolické, zůstal její hlavou papež.

Katolická církev snahu o získání výjimečnosti svého postavení nevzdávala ani v pro ni velmi těžkém období, kdy se po mocenských změnách na italském území dočasně znovu dostala pod kontrolu východořímské církve (tzv. byzantské papežství). Manévrovala, prováděla dílčí ústupky a nakonec pro ni v příznivějším období opět posilovala svou argumentaci v řešení tohoto rozporu. Tento rozpor, neustále řešený a nikdy ve své podstatě nedořešený, pak ovládl celý středověk.

Jediným kompromisním řešením bylo oddělovat více či méně světskou a církevní moc. Už evangelia oddělovala to, co je císařovo, od toho, co je boží, a důsledné filosofické řešení podal v 5. století sv. Augustin, který ve svém spise: „De civitate Dei“, přísně odděloval nebeský stát od pozemského. Na tomto základě budovali také svou argumentaci římscí biskupové, kteří bojovali o to, aby byli uznáni za první biskupy v křesťanstvu čili papeže (Teichová, 1968: 151).

V boji o moc ve společnosti pomáhal církvi vedle papežského ústředí i další významný činitel a to kláštery. Tato instituce byla zásadním způsobem reformována Benediktem z Nursie - ten založil r. 529 klášter v Monte Cassinu, pro který vypracoval nová mnišská pravidla. Slevil z přehnaných asketických pravidel, zavedl řádnou klášterní organizaci a zavedl požadavek, aby mniši vedle modlení se zabývali i prací – vedla jej k tomu nutnost samostatného ekonomického zajištění klášterní jednotky. Tento požadavek se v praxi následně převedl na systém klášterní správy půdního vlastnictví včetně poddaných. Tyto zdroje pak velkou měrou přispívaly k růstu ekonomické síly církve.

3.4. Dva meče – stát a církev

V předchozí kapitole bylo již zmíněno, z jakých pozic a jakým zásadním způsobem přistupovala katolická církev k řešení rozporu, kterým plynul z rozdělení moci na světskou a církevní část. Pro vlastní dělení vycházela její argumentace z evangelií – zejména Evangelia sv. Lukáše, kde je naznačeno řízení světa: svět řízen dvěma silami – státem – v osobě krále nebo císaře a církví, reprezentovanou papežem. Tedy obrazně – s pomocí symbolů moci, jeden meč je z Boží vůle předáván vládci (císařovi a královi) a symbolizuje tak vládu světskou, druhý meč – jako symbol moci duchovní, je předáván církvi – papežovi, jako zástupci Boha na zemi. Vlastní hierarchické postavení ani spolupráce těchto sil však jasně definována nebyla. Při takto nejasném vyjádření, kdo je vlastně Bohem stanoven výše – zda vládce či církev, reprezentovaná papežem, muselo postupně dojít k vyhocení situace a nutnosti řešit tento „spor dvou mečů“.

Pokud jde o církev (myšleno katolickou), tak jednoznačným jejím cílem bylo tak získat argumenty k obhajobě její nadřazenosti nad světskou mocí. K tomuto cíli ji směřoval především důvod získat pouze do svých rukou jednak systém přidělování církevních hodností a dále také celkovou samosprávu církve jako takové včetně správy jejího majetku. Protože se v případě majetku jednalo vlastně o uchvácení držav světské části moci a církev nechtěla tuto část sporu příliš hrotit, pokusila se své nároky podepřít různými jinými způsoby. Tak

například došlo v Římě někdy v letech 750–760 k vzniku nejdrzejšího a nejproslulejšího falza středověku, tzv. Konstantinovy donace (donatio Konstantini). Podle této listiny, která souvisí s přenesením hlavního města tehdejší římské říše na východ, odevzdal císař Konstantin při odchodu z Říma vládu nad celým západním světem římskému biskupu Silvestrovi, a to z vděčnosti, že jej vyléčil z malomocenství. Tato vymyšlená historika zfalšovaného dokumentu se ve středověku měla stát jedním z argumentů, které zdůvodňovaly papežské nároky na světovládu.

Vzhledem k vzniklé situaci na Apeninském poloostrově v 8. a 9. století, kdy se na základě výzvy právě papeže na ochranu před Langobardy a Byzanci stali vládci většiny tohoto území Frankové, se nelze divit jeho orientaci především na francké panovníky a to i při snaze prosazovat své emancipační církevní cíle. Tedy jinak řečeno i ty cíle, které se v konečném důsledku obrátí proti světské moci. Velkého úspěchu například dosáhl papež Lev III., když roku 800 překvapivě korunoval vládce Franků – Karla, za císaře. Byl to čin mimořádného rozsahu, protože papeži umožnil úplně se vymanit z vlivů Byzance a zároveň mu získal pro budoucnost vliv v novém – západním císařství.

Přestože i nadále, byli papežové závislí na svých nových ochráncích, využívali všech příležitostí, aby se přihlásili se svými nároky. Tyto příležitosti se jim naskývaly zejména v obdobích oslabení dominantní světské moci. Tak například v kritické době pro Franckou říši se právě církev, zastoupená biskupskou reprezentací, představila jako nejsilnější rozhodčí síla v probíhajících mocenských sporech říše. Papež Mikuláš I. (858 – 867) tehdy využil své autority a obratně dosáhl toho, že byl povolán za rozhodčího. Vystoupil již se striktně formulovaným programem papežského univerzalizmu, který byl předzvěstí požadavků příštího reformního papežství. Otevřeně již tvrdil, že papež je přímým zástupcem Boha na zemi a jako takovému je podřízena nejen církev, ale i veškerá světská moc. Souběžně došlo k novému sporu s Byzancí, který skončil r. 867 jen dalším prohlubujícím se rozkoem mezi východní a západní církví (Teichová, 1968: 159).

Tento proces za mocenským se prosazením církve, kdy jde v podstatě o emancipační proces církve, nebyl jednoduchý a ani krátký. Je potřebné si stále uvědomovat, že církev sama o sobě nemohla v této době prosazovat tyto své ambice bez přímého a hlavně mocného světského spojence. Její moc v emancipačním procesu rostla a padala v těchto dobách s mocenským postavením jejího spojence. Tak po rozpadu Francké říše, nastal i pád moci instituce papeže – jedná se o období jednoho z nejhlubších úpadků, kdy byli papežové dosazováni a odvoláváni v rychlém sledu římskou aristokracií. Teprve až v polovině 10. století si papežská instituce našla nového ochránce. Tím se stalo německé císařství – Jan XII.

povolal r. 961 na pomoc proti tehdejšímu italskému králi Berengardovi, německého krále Otu I. a následně jej v r. 962 korunoval za císaře – tím vzniklo nové německé císařství (Kosina, 1928: 178).

Období, kdy pak byl zpětně značný vliv německých císařů na dosazování papežů a církevních hodnostářů, je nazýváno jako tzv. německé papežství a římské císařství. Toto období trvalo takřka 100 let. Církev však i toto období využila především na hledání sil ke své vnitřní konsolidaci obnově a reformě církevního života, ale především se hledala cesta, jak se vymanit ze závislosti na světské moci. Příkladem hledání těchto cest může být tzv. clunijské hnutí (podle opatsví Cluny). Souběžně se i vytvářel jednoznačný teokratický program papeže, ve kterém je hlášáno, že Bůh předal sv. Petrovi vládu nejen nad obecnou církví, nýbrž i nad celým světem (Teichová, 1968: 161)

Následně v polovině 11. století papežové nastoupili cestu otevřeného boje o vládu nad světskou mocí. Stalo se tak opět v souvislosti s oslabením moci původního spojence – německého císaře. V tomto období jednak došlo definitivnímu rozchodu církve západní a církve východní. Tím byla jednoznačně posílena samostatnost papeže (r. 1054 tzv. východní schizma, viz výše v textu tohoto dokumentu) a papež našel nové spojence pro blížící se konflikt v tomto sporu „dvou mečů“, stali se jimi Normané - nově usídlení v Itálii (přišli jako vojenská pomoc proti pronikání Arabů na Apeninský poloostrov) a také francouzský dvůr Kapetovců.

Velkou zbraní v rukách papeže se stala pak i praxe císařské korunovace – tzn. korunovace je platná, jen když se císař osobně dostaví do Říma a nechá se korunovat papežem (proces vychází z korunovace Karla Velikého císařem). Ideologickým mluvčím papežství se stává významný teolog Petr Damiani. Ten vypracoval novou interpretaci vzájemného poměru mezi světskou mocí a církevní mocí - zatím to byl ještě program spolupráce obou stran. Základními principy jeho tezí bylo neprosazování se na úkor strany druhé, přičemž papežství má být vojensky chráněno světskou mocí, císař se stává skutečným vládcem teprve prostřednictvím papeže a obě strany si mají navzájem pomáhat. Pro vnitřní potřebu církve však byla přijata podstatně tvrdší ideologie – tzv. Dictatus papae, který přímo ustanovoval nadřazenost papeže jak ve vztahu k císaři, tak v právu o rozhodování ve všech otázkách týkajících se křesťanského světa. Na tuto ideologickou přípravu navazovaly konkrétní činy k docílení papežské autokracie. Tak například papež Mikuláš II. vydal roku 1059 dekret, který určoval postup volby papeže, který tento akt zcela izoloval od vlivu světské moci. Jeho nástupce Alexandr II. přijal patronát nad hnutím reconquisty, to v podstatě znamenalo, že papež je ve jménu církve oprávněn obracet se na světské panovníky o pomoc

pro bojující křesťany a území, získaná tímto bojem na nevěřících, budou jeho lénem a jedině on bude rozhodovat o jejich předávání do světských rukou. Na základě tohoto zákroku pak v budoucnu byla vyhlášována a svolávána křižácká tažení (Teichová, 1968: 164).

Jako stěžejní bod této církevní emancipace však bylo dostat pod svůj vliv dosazování a volbu biskupů a opatů, která do této doby byla zcela v rukou světských panovníků (nejmarkantnější byl tento stav v německé říši, kde biskupové a opati dosazení císařem, tvořili zároveň hlavní oporu císařské moci). Církvi bylo jasné, že tento její cíl – vzhledem k tomu, že se jedná o velmi zásadní zásah do mocenských opor světské moci, už nebude možné řešit jen ideologicky, ale že vyústí v otevřený boj s císařem – jako představitelem světské moci. A to se také skutečně stalo – tento spor vyústil v reálný dlouhý boj mezi papežskou mocí na jedné straně a císařskou na straně druhé. Toto období středověku, vyplněné otevřenými boji i politickými jednáními se střídavým úspěchem obou stran, se nazývá bojem o investituru.

Hlavními aktéry počátečních bojů byli císař Jindřich IV. a papež Řehoř VII. K definitivnímu řešení otázky investitury, tedy střetnutí mezi světskou a církevní mocí, došlo až v první čtvrtině 12. století. Výsledkem byl konkordát, uzavřený ve Wormsu r. 1122 papežem Kalixtem II. a císařem Jindřichem V. Investitura byla rozdělena do dvou částí – světské a duchovní. Světskou investituru symbolizovalo předání žezla, tj. moci nad územím, které tvořilo biskupovo nebo opatovo léno. To předcházelo v Německu a i jinde duchovní investituře, kterou symbolizovalo předání prstenu a berly. V Itálii a Burgundsku duchovní investitura předcházela investituru světskou a císař tak fakticky ztratil vliv na jmenování biskupů a opatů (Teichová, 1968:166).

4. Závěr

Závěrem mé práce o vzniku středověku a sporu dvou mečů bych chtěl uvést, že se jednalo o velmi složité období. Jeho zkoumání ztěžuje velká roztříštěnost a úroveň zdrojů, které většinou nepostihují toto období jako celek. Zejména ztížené je zkoumání vzniku přechodu od otrokářského výrobního způsobu k feudálnímu, nad kterým pak vznikala středověká feudální společnost. Průběh v jeho prosazování se dosti zásadními způsoby lišil nejen v evropské části sledovaného teritoria od východní – asijské, ale i v užším rámci těchto lokalit. S jeho postupným převládáním souvisela i krystalizace samotné středověké společnosti do své stavovské podoby.

Pokud jde o hodnocení období ranného středověku, kde jsem se snažil sledovat spor dvou mečů, tedy boj mezi světskou mocí a církevní mocí, tak jde o období, kdy se církevní

moci podařilo v dlouhém zápase, který nabyl v závěru i formu otevřeného boje, dosáhnout ve finále vítězství nad mocí světskou. Zásadním způsobem se tak změnila koncepce církve na vliv ve světské části moci a to v celé její šíři – od císaře až k poddanému. Co však bylo pro církve ještě důležitější byl ten fakt, že vymanila sebe samu z vlivu moci světské. V dalších obdobích pak zcela ovládla systém své organizace, jmenování a hospodaření a tento stav udržela i v dalších historických etapách a to na rozdíl od vlivu na vlastní světskou společnost, kde naopak v dalším vývoji jen postupně stále více ztrácela své pozice.

5. Literatura

Balík, S. – Balík, S. ml.: 2005. *Právní dějiny evropských zemí a USA*. Aleš Čeněk: Plzeň.

Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M.: 1995. *Římské právo*. C. H. Beck: Praha.

Kosina, J.: 1928. *Světové dějiny. Středověk*. Nakladatel Jos. R. Vilímek: Praha.

Teichová, A. (ed.): 1968. *Dějiny středověku I*. SPN: Praha